

Tarımda Beşeri ve Sosyal Sermayenin Kırsal Kalkınmada Önemi*

Piraye KATIPOĞLU¹ Göksel ARMAĞAN²

Özet

Günümüzde kırsal alanlarda kalkınmanın sağlanabilmesinde yalnızca ekonomik yatırımlar yeterli olmamakta, sermayenin farklı boyutlarının da üzerinde durulması gerekmektedir. Bu çalışmada kırsal kalkınma, sosyal boyutuyla incelenmiş; sermaye beşeri ve sosyal sermaye yönüyle ölçülmüş ve değerlendirilmiştir. Bu kapsamda Aydın ilinde üç ilçeden seçilen 96 çiftçiyle yüz yüze anket yapılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde betimsel istatistikî yöntemler kullanılmış; sosyal sermaye ve beşeri sermaye unsurları ki-kare analiziyle değerlendirilmiştir. Yaş, tarımsal deneyim, eğitim gibi faktörlerin sosyal sermaye düzeyine etkisi varyans analiziyle araştırılmıştır. Analiz sonuçlarına göre yaş, ilçe ve hane nüfusu ile sosyal sermaye arasında anlamlı farklılık oluşmamış ancak, eğitim ve tarımsal deneyim ile sosyal sermaye arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Ahahtar kelimeler: Kırsal kalkınma, beşeri sermaye, sosyal sermaye, Aydın
Jel Kodu: E22, O13, O18, P25, Q10, R11

The Importance of Human and Social Capital in Rural Development in Agriculture

Abstract

Today, not only economic investments are sufficient, but also different dimensions of capital need to be emphasized in order to ensure development in rural areas. In this study, rural development was examined with its social dimension; capital is measured and evaluated in terms of human and social capital. In this context, a face-to-face survey was conducted with 96 farmers from 3 districts in Aydın. Descriptive statistical methods were used in the analysis of the obtained data; social capital and human capital were analyzed by chi-square analysis. The effect of factors such as age, agricultural experience, and education on social capital level was investigated by analysis of variance. According to the results of the analysis, there was no significant difference between age, district and household population and social capital, but significant relationships were found between education and agricultural experience and social capital.

Keywords: Rural development, human capital, social capital, Aydın
Jel Codes: E22, O13, O18, P25, Q10, R11

1. GİRİŞ

Kırsal kalkınma özellikle son otuz yıldır gündemde olan ve günümüzde halen önemli bir yer tutan bir konu olmuştur. Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Avrupa Birliği gibi uluslararası kuruluşların yanı sıra pek çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülke yönetimi kırsal kalkınmaya daha fazla kaynak ve zaman

ayırarak durumunda kalmıştır (İnal Çekiç, 2009: 1).

Türkiye'deki kırsal kalkınma çalışmalarında temel yaklaşım; ekonomik ve fiziksel yatırımlar doğrultusunda ekonomik gelişme sağlandığı takdirde, ekonomideki bu iyileşmenin sosyal kalkınmayı da gerçekleştireceği ve insanların yaşam kalitesinin böylece yükseltilebileceği doğrultusunda olmuştur. Kırsal kalkınma

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed.

Bu çalışma Piraye Katipoğlu'nun "Tarımda Ekonomik, Beşeri ve Sosyal Sermayenin Kırsal Kalkınmada Önemi" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

ATIF ÖNERİSİ (APA): Katipoğlu, P., Armağan, G. (2020). Tarımda Beşeri ve Sosyal Sermayenin Kırsal Kalkınmada Önemi. İzmir İktisat Dergisi. 35(1). 155-175. Doi: 10.24988/ije.202035112

¹ Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Ziraat Fakültesi/ AYDIN

EMAIL: pirayekatipoglu@hotmail.com **ORCID:** 0000-0002-1481-318X

² Prof.Dr, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Ziraat Fakültesi/ AYDIN

EMAIL: garmagan@adu.edu.tr **ORCID:** 0000-0003-1952-0084

yaklaşımlarında 1980'li yıllara kadar tarımda modernizasyon ve devlet müdahaleleri egemen olmuştur. 1980'li yıllardan sonra serbest piyasa, sürdürülebilir kalkınma, katılım, yönetim gibi kavramlar kırsal kalkınma politikalarını şekillendiren kavramlar olmuştur. Geleneksel ekonomi teorilerinin terk edilmeye çalışıldığı günümüzde yerelleşme, yerel toplulukları güçlendirme, kalkınma sürecine tüm bireylerin katılımı gibi arayışlar gündeme getirilmektedir. Günümüz kalkınma politikalarının yönetsel, kurumsal ve kültürel anlamda entegre olması gerektiği düşüncesinden yola çıkılarak kalkınmanın sosyal boyutunun da göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

Sermaye kavramı, gerek iktisat teorisinde gerekse sosyolojik zeminde algıların oluşumu itibarıyla para ve paranın satın alabileceği maddi birikimler şeklindedir. Bugün gelinen noktada ise sermaye, üretime pozitif katkısı olan her türlü maddi ve maddi olmayan iktisadi değerler olarak kabul edilmektedir. Günümüzde sermaye türleri olarak fiziki sermaye, beşeri sermaye, sosyal sermaye, kültürel sermaye, bilgi sermayesi, entelektüel sermaye, örgütsel sermaye gibi kavramlardan bahsedilmekte ise de, tartışmalar temelde fiziki sermaye, beşeri sermaye ve sosyal sermaye üzerinde yoğunlaşmaktadır (Svendsen ve Sorensen, 2007; Karaçay ve Varol, 2015: 103).

Bununla beraber, kırsal kalkınma kavramı da bugüne kadar yapılmış çalışmalarda birçok yönüyle ele alınmış ve çözümler aranmıştır. Kırsal kalkınmayla beraber sermaye kavramı ve çeşitleri de çoğu kez çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Literatürde kırsalda kalkınmanın sağlanabilmesi için fiziksel sermayenin önemli bir unsur olduğu, ancak tek başına yeterli olmadığına dikkat çekilmiştir. İstikrarlı bir kalkınma için fiziksel sermayenin yanında beşeri ve sosyal sermayenin de yeterli düzeyde olması gerektiği düşünülmektedir.

Beşeri ve sosyal sermaye kavramları birçok farklı araştırmaya konu olmasına rağmen, tarım alanında incelenmesine yönelik az sayıda örnek bulunmaktadır. Bu çalışmada beşeri ve sosyal sermaye temelinde Türkiye'nin gündeminde önemli bir yer tutan kırsal kalkınma sorunsalı farklı bir perspektifte ele alınmaya çalışılmıştır. Aydın ili kırsalında kalkınma açısından beşeri ve sosyal sermaye türlerinin, birbirlerine ve kalkınmaya olan etkilerinin incelenmesi ve üreticilerin göç eğilimlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca sosyal sermaye düzeyinin üreticilerin eğitim, tarımsal deneyim, göç eğilimi gibi değişkenler üzerinde etkisi araştırılmıştır. Aydın ili kırsalında bitkisel ve hayvansal üretim faaliyetinin yüksek olmasının araştırmaya önem kazandırdığı düşünülmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1 Kırsal Kalkınma Kavramı

Türkiye geniş kırsal coğrafyaya ve yüksek kırsal nüfusa sahip bir ülke olarak, ulusal kalkınmaya ivme kazandırabilecek mahiyette önemli bir kırsal ekonomik ve beşeri kaynak potansiyeline sahiptir. Bu potansiyelin harekete geçirilmesini sağlamak için, kırsal yerleşimlerdeki hanehalklarının kısıtları ve ihtiyaçları dikkate alınarak yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2015a) kırsal kalkınma politikaları, planları ve programları belirlenmektedir.

Kırsal kalkınma; "kırsal yerleşimlerde yaşayanların, insanca yaşam koşullarına erişim olanaklarının artması, kalkınma temelinde değişim taleplerinin desteklenmesi, bireylerin kendi öz güçlerini keşfetmesi ve ona dayanması, gelir dağılımında adaletin sağlanması, gelirlerinin artması, eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşım oranının yükselmesi, doğal kaynakların korunarak kullanılması ve zenginliklerin kırsaldaki bireyin hayatına yansımaları süreci" olarak tanımlanmaktadır (Devlet Planlama Teşkilatı, 2006).

Kırsal kalkınma, kırsal toplumlara ekonomik ve sosyal amaçlar altında gelişmiş bir toplum statüsü kazandırmaya yönelik bütünsel bir dönüşüm sürecini içermektedir. Bu dönüşüm sağlanırken kırsal toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel yapıları ve bu yapılar arasındaki ilişkiler geliştirilmeye çalışılmaktadır. Kırsal kalkınma çalışmalarında, kırsal toplumların sorunları belirlenmekte, bu sorunlara uygun çözüm önerileri geliştirilmektedir. Bu çalışmaların çözmeye yöneldiği sorunlar, tarımsal veya ekonomik konulara değinen sorunların yanında sosyal sorunları da içermektedir (Tolunay ve Akyol, 2006: 122). Kalkınma programlarında tarımsal kalkınma ve büyümenin yanı sıra, özellikle sürdürülebilirliğin sağlanmasında insanî değerler önemli bir yapı taşı oluşturulmaktadır (Kuşat, 2014: 69). Sürdürülebilir bir kırsal kalkınmada insan kaynaklarının geliştirilmesine yönelik kalkınma “insani kalkınma” olarak bilinmektedir. Bu anlamda insan kaynaklarının geliştirilmesi, insanın üretkenliğini, çevresiyle sağlıklı iletişim ve etkileşim kurma becerisini ve günlük yaşamda etkinliğini artıracak yönde bilgi, beceri ve sağlıklı yaşam koşullarıyla donatılmasını içermektedir. Bu noktada kırsal alt yapının, eğitim ve sağlık gibi hizmetlerin geliştirilmesi önem kazanmaktadır (Karakaş ve Köksal, 2003; Gümüş, 2006; Öztürk ve Mengüloğlu, 2008: 210). Bu kapsamda kırsal kalkınma çabalarında artık kalkınmanın ekonomik boyutunun yanı sıra çevresel ve sosyal boyutları da dikkate alınmaktadır (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2015b).

Ülkemizde kırsal alanlardaki yoksulluk oranlarının, kentsel alanlara göre daha yüksek olması, kırsalda yaşayanların yaşam koşullarının iyileştirilmesi gerekliliğini ön plana çıkarmıştır (Öztornacı ve Şengül, 2019: 204). Ülkemizde bugüne kadar uygulanan kalkınma politikalarında ekonomik yatırımla kırsal alan desteklenmiştir. Ancak, sermayenin ekonomik varlığı kapsayan

boyutu zamanla gelişmiş ve günümüzde beşeri ve sosyal sermaye boyutları ortaya çıkmıştır.

2.2 Beşeri Sermaye Kavramı

Beşeri sermaye, “işgücünün veya kişinin üretim kapasitesini belirleyen bilgi, beceri ve tecrübe stoku” olarak tanımlanmaktadır (Gartner, 2003: 271). Özellikle 1980’li yıllardan sonra emeğin kas gücü olarak algılanması yerini zamanla eğitim, bilgi, tecrübe ve beceri gibi soyut olan ancak daha yüksek katma değer oluşturan niteliklerle algılanmasına bırakmıştır (Yetik, 2018: 41). “Değer” özelliği taşıyan bu nitelikler (Altay, 2005: 3), üretim üzerindeki etkilerinin zamanla artarak önem kazanmasıyla sermaye kapsamı içerisinde değerlendirilmeye başlamış ve böylece üretim faktörlerinin kapsamı güncel bir boyut kazanmıştır. Günümüzde ise beşeri sermayenin fiziksel sermaye kadar önemli olduğu kabul görmektedir. Çünkü insanla ilgili bu nitelikler, üretim faktörlerinin daha kolay, daha verimli ve etkin bir biçimde kullanılabilmesine olanak tanıyarak üretimi arttırmakta, büyüme ve kalkınma sürecini hızlandırmaktadır (Şimşek ve Kadılar, 2010: 117-118).

Beşeri sermayenin geliştirilmesinde, verimliliğini ve sürdürülebilirliğini sağlamada eğitimi ve sağlıklı insanlara ihtiyaç vardır. Bu anlamda beşeri sermayenin kaynağı olan insanların yaşam kalitelerinin iyileştirilmesi yönünde yatırımlar gerekmektedir (Eser ve Gökmen, 2009: 44). Dolayısıyla beşeri sermayenin eğitim ve sağlık olmak üzere iki temel göstergesi bulunmaktadır. Eğitim, emeğin daha nitelikli olmasını sağlarken, sağlık emeğin etkinliğini ve verimliliğini arttırmaktadır (Daşdemir, 2008: 60).

Beşeri sermayeyi konu alan birçok çalışma genellikle eğitim konusu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bir ülkenin eğitim düzeyini ve beşeri sermaye stokunu ölçmede kullanılan eğitim göstergeleri içinde okullaşma oranı, okuryazarlık oranı, kişi başına düşen öğretici sayısı, okul sayısı, öğrenim süresi, okullardaki öğretmen/öğrenci oranı ve eğitim

harcamaları öne çıkmaktadır (Atik, 2006: 20-21).

Beşeri sermaye birikimine katkıda bulunan diğer faktör olan sağlık da eğitim kadar önemlidir. Çünkü bilgili, tecrübeli ve yetenekli bireyler ancak sağlıklı oldukları sürece katma değer oluşturabilmektedirler. Bütçeden sağlık harcamalarına ayrılan pay, kişi başına sağlık harcamaları, hastane yatağı sayısı, yatak başına nüfus, doktor başına nüfus, sağlık ocağı sayısı gibi unsurlar sağlık göstergeleri arasında yer almaktadır. Sağlık harcamaları ve sağlık göstergelerindeki iyileşmeler, ülkelerin beşeri sermaye birikimini etkileyen en önemli faktörlerin başında gelmekte, bireylerin yaşam süresini, yaşam beklentisini ve yaşam kalitesini artırmakta, bu da beşeri sermayeye yansımaktadır (Karataş ve Çankaya, 2010: 41-42).

2.2.1 Türkiye’de ve Dünyada Beşeri Sermaye

Beşeri sermaye Birleşmiş Milletler (BM) tarafından hazırlanan İnsani Kalkınma Endeksi (HDI) ile hesaplanmaktadır. İnsani Kalkınma Endeksinin ortalama ömür, eğitim durumu ve hayat standartı olmak üzere üç

göstergesi bulunmakta ve 0 ile 1 arasında değer almaktadır. Tablo 1’de Türkiye için 1990-2017 yılları arası endeksi oluşturan göstergeler ve değerleri verilmiştir. 1990-2017 yılları arasında Türkiye’nin HDI değeri 0,579’dan 0,791’e yükselmiştir. Bu, toplamda %36,6’lık bir artış anlamına gelmektedir. 1990- 2017 yılları arasında Türkiye’de beklenen yaşam süresi 11,7 yıl; ortalama öğrenim süresi 3,5 yıl ve beklenen öğrenim süresi 6,3 yıl artmıştır. Türkiye’de kişi başına Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH) 1990-2017 yılları arasında %121,2 oranında artış göstermiştir (Tablo 1).

2018 İnsani Gelişme Raporu’na göre 0,550 ve altındaki katsayıya sahip 38 ülke düşük insani kalkınma düzeyine, 0,550-0,699 arası 39 ülke orta derece insani kalkınma düzeyine, 0,700-0,799 arası 53 ülke yüksek insani kalkınma düzeyine, 0,800 ve üzeri katsayıya sahip 59 ülke ise yüksek insani kalkınma düzeyine sahip ülkeler arasında yer almıştır. Türkiye 2017 yılında aldığı 0,791 değeriyle insani kalkınması yüksek olan ülkeler kategorisinde yer almış ve 189 ülke ve toprak arasında 64. olmuştur (Tablo 2).

Tablo 1. Türkiye İnsani Kalkınma Göstergelerinin Yıllar İtibariyle Gelişimi

Yıllar	Beklenen yaşam süresi (yıl)	Beklenen öğrenim süresi (yıl)	Ortalama öğrenim süresi (yıl)	Kişi başına GSMH (2011 SGP \$)	Beşeri Kalkınma Endeksi
1990	64,3	8,9	4,5	11,214	0,579
1995	67,0	9,6	4,8	12,089	0,607
2000	70,0	11,1	5,5	13,656	0,655
2005	72,5	11,9	6,0	16,129	0,690
2010	74,2	13,8	6,7	17,804	0,734
2015	75,5	15,2	7,8	23,125	0,783
2016	75,8	15,2	8,0	23,500	0,787
2017	76,0	15,2	8,0	24,804	0,791

Kaynak: UNDP, 2018: 27

2.3 Sosyal Sermaye Kavramı

Dünya Bankası (2002) sosyal sermayeyi “ortak işbirliğini mümkün kılan normlar ve ağlar” olarak tarif etmekte; bu norm ve ağları toplumun sosyal etkileşimlerinin nitelik ve

niceliğini biçimlendiren kurumlar, ilişkiler ve gelenekler olarak genellemektedir. Dünya Bankası tarafından yapılan araştırmalarda sosyal bağlılığın, toplumun ekonomik başarısı ve kalkınmanın sürdürülebilir olmasında ve bölgelerarası gelişmişlik farklarının

kapatılmasında önemli olduğu savunulmaktadır. Ayrıca, sosyal sermaye sadece toplumun temelini oluşturan

kurumların bir toplamı olarak değil, aynı zamanda onları birbirine bağlayan bir unsur olarak da görülmektedir (Tüysüz, 2011: 16).

Tablo 2. Beşeri Kalkınma Endeksine Göre Uluslararası Karşılaştırma

Sıra	Ülke	Beşeri Kalkınma Endeksi	Beşeri Kalkınma Düzeyi
1	Norveç	0.953	Çok yüksek
5	Almanya	0.936	
13	ABD	0.924	
64	Türkiye	0.791	Yüksek
86	Çin	0.752	
88	Ukrayna	0.751	
115	Mısır	0.696	Orta seviye
130	Hindistan	0.640	
168	Afganistan	0.498	Düşük
189	Nijer	0.354	

Kaynak: UNDP, 2018: 22-25

Woolcock ve Narayan (2000: 226) ise sosyal sermayeyi, insanların kolektif bir şekilde davranabilmesini mümkün kılan normlar ve ağlar olarak ele almışlar ve bu tanımlamanın bir takım amaçlara hizmet ettiğini vurgulamışlardır. Birincisi, bu tanım, sosyal sermayenin sonuçlarından çok kaynaklarına vurgu yapmakta ve bunun yanında güven, karşılıklık gibi sosyal sermayenin önemli özelliklerinin tekrarlanan süreçlerle sağlandığını belirtmektedir. İkinci olarak bu tanım, sosyal sermayenin farklı boyutlarının etkileşimine fırsat tanımakta ve toplumların sosyal sermayeye daha az veya daha çok erişebilirliğini vurgulamaktadır (Aktan ve Çoban, 2008: 3).

Putnam'a (2000: 314; 343) göre sosyal sermayenin, insanların daha zeki, daha sağlıklı, daha güvenli, daha zengin ve daha güçlü olmalarına katkıda bulunduğu dikkat çekerek sosyal sermayenin düşük olduğu yerlerde yoksulluk, işsizlik ve ailelerin parçalanma oranının yüksek olduğunu ifade etmiştir (Aslan, 2016: 184).

Sosyal sermayenin oluşumunda rol alan literatürde kabul görmüş üç unsur bulunmaktadır. Bu unsurlar sosyal ağlar, normlar ve güvendir. Sosyal ağlar bireylerin akrabalık, komşuluk, arkadaşlık, iş gibi çeşitli sosyal ilişkiler nedeniyle karşılıklı bağımlılık,

iletişim ve etkileşim içinde olduğu sosyal yapı olarak ifade edilmektedir (Field, 2008: 92). Sosyal normlar, bir topluluk ya da grup içinde uygun veya uygun olmayan değerleri, inançları, tutumları, davranış şekillerini belirlemek ya da tanımlamak için kullanılan işaret ya da davranış kalıplarıdır (Axelrod, 1984: 86; Günkör ve Özdemir, 2017: 76-77). Sosyal sermayenin diğer önemli bir unsuru da güvendir. Hatta Putnam (1993), güveni sosyal sermayenin kendisiyle eşdeğer olarak görmüştür. Putnam (1993), Bourdieu (1986), Coleman (1988), Fukuyama (1995) ve Francois (2003) güveni, sağlıklı bir sosyal sermayenin ön koşulu olarak kabul etmektedir. Bu anlamda güven unsuru toplumların maddi ve manevi açıdan kalkınmalarını sağlayan en önemli unsurlar arasında kabul görmektedir. Güven beraberinde dürüstlüğü, işbirliğini ve bilgi paylaşımını da getirmekte, çalışma hayatında düzeni sağlayarak sosyal çatışmayı önlemekte, aidiyet duygusunu geliştirerek motivasyonu artırmakta ve hedeflenen performans artışına informal bir zemin oluşturmaktadır (Gerşil ve Aracı, 2011: 41-44).

Sosyal sermaye karşılıklı yardımlaşma ve işbirliğini güçlendiren bir yapıya sahip olduğu için örgütlenme açısından önemli ve kırsal kalkınma üzerinde etkili görülmektedir. Uygulanan kırsal kalkınma politikalarında

ekonomik sermaye tek başına sadece bireysel faydaya dönüşmektedir. Ancak ekonomik sermaye yanında, onu destekler şekilde beşeri ve sosyal sermaye de bulunursa kalkınmanın daha etkin olduğu gözlenmiştir. Kalkınmanın yanı sıra sosyal sermaye toplumun ekonomik, çevresel ve sosyal problemlerle baş etme becerisini arttırmaktadır. Etkin bir kırsal kalkınma için güçlü, demokratik bir toplum oluşturulması ve yoksulluk, eşitsizlik gibi sorunların giderilmesi gerekmektedir. Kırsalda sosyal sermayenin artması ile mutlu, güvenli insanlar olacak, demokratik bir süreç yaşanacak ve kalkınmayı destekleyecektir.

Fakat sosyal sermayenin ölçülmesi parasal değerler ifade etmediği ve matematiksel olarak ölçümlenebilir olmadığından literatürde bugüne kadar tartışma konusu olmuştur. Sosyal sermayenin soyut kavramlar içermesi, ilişkilere dayalı olması ölçümü zorlaştıran etmenler arasındadır. Kavram olarak sosyal sermayenin farklı tanımlanması ve araştırmacıların farklı göstergeleri ele alması ölçüm yapılırken farklı çalışmalar ortaya çıkarmıştır. Sosyal sermaye farklı göstergelerle ölçülmeye çalışılsa da genel bir metot olarak anket kullanılmıştır. Bir toplumdaki sosyal sermayenin hangi boyutta olduğu OECD'nin (2001) üzerinde durduğu konulardan mala ve cana yönelik suçların oranı, kişiler arası alacak-borç ilişkilerinde senet kullanma oranı, ticari işletmelerin ne ölçüde kişi ve aile boyutunu aşip anonimleştiği ve kamudaki bürokratik işlemler ile yolsuzluklar ve boşanmalara bakılarak anlaşılabilir. Bakılarak anlaşılabilir.

2.3.1 Türkiye'de ve Dünyada Sosyal Sermaye

Sosyal sermayenin ölçülmesine yönelik yapılan Dünya Değerler Anketi (World Values Survey) birçok ülkeyi kapsayan ve 4-5 yıllık periyodlarla yapılan bir çalışmadır. Toplumsal güveni ölçen çalışmada insanlara, "sizce genelde insanların çoğuna güvenilebilir mi? Yoksa başkalarıyla herhangi bir ilişki kurarken veya bir iş yaparken hiç bir zaman dikkati elden bırakmamak mı gerekir"

şeklinde sorular sorulmakta, verilen cevap eğer, "evet insanların çoğuna güvenilebilir" şeklinde oluşuyorsa bu toplumun güven düzeyinin yüksek, eğer "dikkatli olmak gerekir" seçeneği öne çıkıyorsa güven düzeyinin düşük olduğu şeklinde değerlendirilmektedir (Eşki, 2009: 94). Tablo 3'te görüldüğü üzere Türkiye'nin sahip olduğu güven düzeyi bir hayli yetersiz durumdadır. Tablodaki yıllar itibariyle genel olarak son sıralarda yer alan Türkiye, son yapılan hesaplamada 60 ülke arasından 45. Sırada yer almıştır.

Tablo 4'te ise bazı ülkelere ait güven düzeyleri verilmiştir. Ülkelerin güven ortalaması %30,45 iken Türkiye'nin sahip olduğu %11,6'lık güven düzeyi düşüktür.

Tablo 3. Türkiye'nin Yıllar İtibariyle Güven Düzeyi

Yıllar	Güven Düzeyi (%)	Türkiye'nin Sırası/ Katılan Ülke
1990-1994	9,8	42/43
1995-1998	6,5	18/18
1999-2004	18,6	26/41
2005-2009	4,8	56/58
2010-2014	11,6	45/60

Kaynak: Inglehart vd., 2014

Tablo 4. Ülkelerin Güven Düzeyleri

Ülke	Güven Düzeyi (%)
Çin	60,3
İsveç	60,1
Avustralya	51,4
Almanya	44,6
Japonya	35,9
ABD	34,8
Rusya	27,8
Ukrayna	23,1
Mısır	21,5
İspanya	19,0
Hindistan	16,7
Meksika	12,4
Türkiye	11,6
Brezilya	7,1

Kaynak: Inglehart vd., 2014

3. LİTERATÜR ÖZETİ

Kalkınma konusuyla ilgili yapılan çalışmalarda özellikle son yirmi yıldır kalkınmanın sosyo-ekonomik yönü üzerinde durulmuştur. Araştırmalarda sosyal ve beşeri sermayenin kalkınmayı desteklediği yönünde bulgulara ulaşılmıştır.

Ardahan (2000), Onyx ve Bullen (2000) tarafından geliştirilen sosyal sermaye ölçeğini Türk toplumuna uyarlamıştır. Bu çalışmada sosyal sermaye ölçeğine ilişkin 9 boyut ortaya çıkmıştır. Bu boyutlar yerel komiteye katılım, komşuluk ilişkisi, bir yere aidiyet, başkalığa tolerans, STK üyeliği, güven insan, güven çevre, sosyal konularda inisiyatif, sosyal temsilcilik olarak saptanmıştır.

Gërkhani (2007) kırsal alanda sosyal sermayeyi araştırdığı çalışmada, kırsal alanda yaşayan insanların şehir sakinlerine kıyasla daha yoğun bir biçimde sosyal oluşumlara katıldığını bulgulamıştır.

Villarroya (2007), 18 Latin Amerika ülkesi için yakınsama faktörlerini araştırdığı çalışmada hem ekonomik büyüme hem de bölgelerin birbirini yakalama sürecinde en önemli faktörün beşeri sermaye olduğunu vurgulamıştır.

Çekiç ve Ökten (2009), 1950'li yıllardan sonra kırsal kalkınmanın bölgesel kalkınmadaki önemini vurgulanarak farklı kırsal kalkınma yaklaşımlarının ortaya çıktığından söz etmişlerdir. Kırsal kalkınmayı sosyal sermaye olgusuyla ilişkilendirerek bu durumun Türkiye'deki yansımalarını açıklamaya çalışmışlardır. Sosyal sermayenin tek başına ekonomik kalkınmayı sağlamayacağı, sosyal ve ekonomik kalkınma sağlanması için kaynakların etkin kullanımı ve ekonomik gelişmişliğin de önemini vurgulamışlardır.

Daşdemir (2008) araştırmasında Avrupa Birliği üyesi ülkelerde beşeri sermaye ve ekonomik büyüme ilişkisini panel veri analiz tekniği ile incelemiş ve beşeri sermaye ekonomik büyüme ilişkisini araştırmıştır. Araştırmanın sonucunda; Avrupa Birliği üyesi

ülkeler için beşeri sermaye ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Keskin (2011) çalışmasında beşeri sermaye ile ekonomik kalkınma ilişkisini, Türkiye'nin kalkınma sorununu ve beşeri sermaye açısından durumunu diğer ülkelerle karşılaştırarak incelemiştir. Çalışmada, ekonometrik bir model çerçevesinde, 177 Birleşmiş Milletler üyesi ülke verileri kullanılarak, beşeri sermaye ve ekonomik kalkınma ilişkisi çoklu doğrusal regresyon modeli kullanılarak bir kesit çalışmasıyla test edilmiştir. Elde edilen sonuçlar ekonomik kalkınmada okuma yazma oranının ve eğitim düzeyinin, kamunun sağlık ve Ar-ge harcamalarının harcamalarının önemli etkisinin bulunduğunu ortaya koymuştur.

Keleş (2014), Erzurum'da uyguladığı ve kırsal alanda sosyal sermayenin oluşumunu ve etkileyen faktörleri ele alan çalışmada kırsal alanda boyut ve türlerine göre sosyal sermayeyi belirleyen faktörleri ortaya koyarak, alternatif kalkınma modellerinin oluşturulmasında politika yapıcı ve uygulayıcılara katkı sağlamayı amaçlamıştır. Çalışmanın sonuçları kırsal alanda güçlü bir sosyal sermaye varlığını ortaya koymuştur. Ancak araştırma bölgesinde sosyal sermaye türlerinin güçlü şekilde varlığı girişimciliğe ve yenilikçiliğe dolayısıyla da üretime yansımamaktadır. Bu durum sivil toplum örgütlerinin ve alt yapının eksikliğine bağlanmıştır.

Salkım (2014), sosyal sermayenin boyutlarının Manisa ili kırsalında uygulanabilirliğini test etmiştir. Çalışma sonucunda kırsal kesimde tarımsal örgütlere olan üyeliklerin varlığının, sosyal ağlar ve yerel topluluklara katılım açısından önemli görüldüğü belirtilmiştir.

Karabaş ve Erenler Tekmen (2019) ise tarım sektöründe sosyal sermaye ile bilgi ve bilişim teknolojileri kullanımı arasındaki ilişkileri irdelemişlerdir.

Kırsal kalkınma, beşeri sermaye ve sosyal sermaye kavramları birçok farklı araştırmaya konu olmasına rağmen; tarımda beşeri ve sosyal sermaye ile ilgili az sayıda örnek bulunduğu görülmektedir.

4. MATERYAL ve YÖNTEM

Araştırmanın materyalini Aydın ilinde çiftçilerle yapılan yüz yüze anketler oluşturmaktadır. Anket formunda cinsiyet, yaş, eğitim durumu, deneyim gibi sosyo-demografik ve beşeri sermaye ve sosyal sermaye ile ilgili ve üreticilerin göç eğilimi ile ilgili sorular yer almıştır. Verilerin toplanması için öncelikle Aydın ilinde bulunan ilçeler ve köyler hakkında bir ön çalışma yapılmıştır. Ön çalışma sonucunda Aydın ili ilçelerinde faaliyet gösteren 56 bin 502 kayıtlı çiftçi üzerinden oransal örnek hacmi formülüyle örneklem hesaplanmıştır. Bu hesaplama aşağıda şekilde gösterilebilir:

$$n = \frac{Np(1-p)}{(N-1)\sigma_{px}^2 + p(1-p)}$$

n : Örnek hacmi

N: Tüm ilçelerdeki işletme sayısı

σ_{px}^2 : Oranın varyansı

$$1,96 \sigma p = 0,05 \quad \sigma p = 0,05102$$

$$n = \frac{56.502 (0,5)(0,5)}{56.501 (0,05102)^2 + (0,5)(0,5)} \cong 96$$

Araştırmada maksimum örnek hacmine ulaşmak istenmiştir. Bu amaçla p: 0.50 ve (1-p): 0.50 alınmıştır. N (toplam işletme sayısı): 56.502 alınmıştır. Araştırma yöresinde %95 güven aralığı ve %10 hata payı dikkate alınarak toplam görüşülecek çiftçi sayısı 96 olarak belirlenmiştir. Bu örnek hacmi üreticilerin en fazla olduğu Nazilli, Söke ve Çine ilçelerine eşit olarak dağıtılarak her bir ilçedeki, ilçeyi temsil edebilecek köylerde 32 üretici ile toplamda 96 üretici ile yüz yüze görüşme yapılmıştır.

Sosyal sermaye ölçümü için 5'li Likert tipi (1- kesinlikle katılmıyorum; 5- tamamen katılıyorum) Measuring Social Capital in 5 Communities (Onyx ve Bullen, 2000) ölçeğinden yararlanılmıştır. Anket formlarından elde edilen verinin değerlendirilmesinde SPSS paket programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde yüzde, ortalama, standart sapma gibi temel istatistiksel yöntemler yanında sosyal sermayenin ölçümü ve faktörlerinin belirlenmesi amacıyla faktör analizine başvurulmuştur. Sosyo-demografik sorular ve sosyal sermaye göstergeleri arasında gruplararası farklılığın testinde t-testi ve Anova (tek yönlü varyans analizi) kullanılmış; gruplararası farklılığın kaynağını tespit etmek için post-hoc testlerinden Tukey testi baz alınmıştır.

Ölçeğin güvenilirliğini, ölçülebilirliğini ve maddelerin iç tutarlılığını test etmek amacıyla Cronbach's Alpha ve KMO değerlerine bakılmıştır. Ölçeğin güvenilirliğini düşürdüğü gerekçesiyle 10 soru analiz dışı tutulduktan sonra ve Cronbach Alpha değeri 0,730 ve KMO 0,605 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca verilerin normal dağılıma uygun olup olmadığı çarpıklık ve basıklık katsayılarına göre değerlendirilmiştir.

Verilerin uygunluğunun anlaşılmasıyla faktör analizi kullanarak ölçeğin alt boyutları ortaya konulmuştur. Faktör analizinin uygulanabilirliğinin ölçümü için KMO ve Bartlett testlerine bakılmıştır. Üreticilerin sosyal sermaye düzeyini belirlemek ve bağımsız değişkenlerle araştırma hipotezlerinin tanımlanabilmesi için bulunan faktör analizi sonucunda elde edilen ve özdeğerleri birden büyük sekiz temel bileşen varyans açıklama oranlarına göre ağırlık toplamı yüz olacak şekilde ağırlıklandırılmıştır. Üreticilerin sosyal sermaye düzeyi 1 en düşük 5 en yüksek olarak puanlandırma yapılmıştır. Buna göre 0-3,17 arası puan alanlar düşük, 3,18-3,44 puan alanlar orta ve 3,45'ten yüksek puan alanlar yüksek sosyal sermayeye sahip üreticilerdir.

Ağırlıklandırılan sosyal sermaye düzeyi ile eğitim, ikamet edilen ilçe, hane nüfusu gibi bağımsız değişkenlerle ilişkisini belirlemek için ki-kare analizi yapılmıştır.

5. BULGULAR

5.1 Araştırma Yöresine Ait İstatistiksel Göstergeler

Aydın iline ait beklenen yaşam süresi, kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, hastane sayısı, hastane yatak sayısı, sağlık personeli gibi beşeri sermaye göstergeleri aşağıda verilmiştir. Ayrıca ilde ait dernek üye sayısı da verilerek sosyal sermaye düzeyi hakkında bilgi edinilmesi amaçlanmıştır. Bunun yanında bazı eğitim istatistiklerine yer verilmiştir.

2017 yılındaki okur-yazar oranı %97,93 iken ilkököl ve ortaokulda öğretmen başına öğrenci sayısı 13'tür. İlkokul okullaşma oranı %90,41 iken ortaokul okullaşma oranı %94,82'dir (Tablo 5).

5.2 İncelenen İşletmelerin Özellikleri

Araştırma kapsamında incelenen işletmelerin genel özelliklerine ilişkin veriler gruplanmış biçimlerde aşağıda verilmiştir. Tablo 6'da görüldüğü üzere işletmecilerin yaş ortalaması 48,75 olup üretim deneyimlerinin 24,63 ile fazla olduğu söylenebilir. İşletme grupları incelendiğinde yaşı en fazla olan üreticilerin ilk grupta yer aldığı, işletmeden elde edilen gelir arttığında yaşın düştüğü gözlemlenmiştir.

Tablo 5. Aydın İli İçin Bazı Temel Göstergeler (2017)

Temel Göstergeler		Eğitim Göstergeleri	
Beklenen Yaşam süresi (yıl)	78,5	Okur-yazar Oranı (%)	97,93
Kişi Başına GSYH (\$)	7,694	İlkokulda Öğretmen Başına Öğrenci Sayısı	13
Toplam Tarımsal Üretim Değeri (bin TL)	6.308.637	Ortaokulda Öğretmen Başına Öğrenci Sayısı	13
Toplam Nüfus	1.080.839	İlkokul Okullaşma Oranı (%)	90,41
Hastane Sayısı	23	Ortaokul Okullaşma Oranı (%)	94,82
Hastane Yatak Sayısı	2.876		
Sağlık Personeli Sayısı: Toplam Hekim	1.968		
Faal Dernek Üye Sayısı	115.187		

Kaynak: TÜİK, 2018

Tablo 6. İşletmecinin Yaşı ve Üretim Deneyimi (yıl)

	I.Grup (n=32)	II.Grup (n=32)	III.Grup (n=32)	Genel (n=96)
İşletmecinin Yaşı	50,62 (8,52)	50,43 (11,45)	45,21 (13,33)	48,76 (11,44)
Üretim Deneyimi	26,28 (9,68)	24,31 (11,11)	23,34 (14,21)	24,64 (11,84)

(Parantez içindeki rakamlar standart sapma değerini vermektedir.)

İşletmecilerin eğitim durumuna bakıldığında %66,70'inin ilkököl, %8,3'ünün ortaokul, %8,80'inin lise, %6,3'ünün üniversite mezunu oldukları görülmektedir. Üniversite mezunu olan işletmecilerin birinci gruptan üçüncü gruba doğru arttığı dikkat çekmektedir (Tablo 7).

Ele alınan işletmelerde, işletme büyüklük grupları itibariyle toplam işletme arazisi 77,75 dekar ile 157,81 dekar arasında değişmekte olup işletmeler ortalamasında 100,44 dekar'dır. İşletme arazisinin %92,3'ü mülk arazi, %5'i kira arazi, %2,7'si ortak arazidir (Tablo 8).

Tablo 7. İşletmecilerin Eğitim Durumu

	I.Grup (n=32)		II.Grup (n=32)		III.Grup (n=32)		Genel (n=96)	
	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%	Kişi	%
İlkokul	22	68,80	21	65,60	21	65,60	64	66,70
Ortaokul	3	9,40	4	12,50	1	3,10	8	8,30
Lise	6	18,80	5	15,60	7	21,90	18	18,80
Üniversite	1	3,10	2	6,30	3	9,40	6	6,30
Toplam	32	100	32	100	32	100	96	100

Tablo 8. İşletmelerin Arazi Tasarruf Şekilleri (dekar)

	I.Grup (n=32)		II.Grup (n=32)		III.Grup (n=32)		Genel (n=96)	
	da	%	da	%	da	%	da	%
Mülk	75,89	97,6	56,51	85,9	145,70	92,3	92,69	92,3
Kira	1,86	2,4	8,68	13,2	4,56	2,9	5,03	5,0
Ortak	0,00	0,00	0,62	0,9	7,55	4,8	2,72	2,7
Toplam	77,75	100	65,81	100	157,81	100	100,44	100

Tablo 9: İşletmelerde Üretim Deseni

	I.Grup (n=32)		II.Grup (n=32)		III.Grup (n=32)		Genel (n=96)	
	dekar	%	dekar	%	dekar	%	dekar	%
Tahıl-yem Bitkileri	33,96	55,13	40,82	49,38	27,53	16,25	34,10	32,61
Endüstri Bitkileri	5,23	8,49	20,12	24,33	90,11	53,17	38,49	36,80
Bahçe Bitkileri	22,41	36,38	21,73	26,29	51,83	30,58	31,99	30,59
Toplam	61,60	100	82,68	100	169,48	100	104,58	100

Ele alınan işletmelerde yetiştirilen ürünlerin alanları %38,49 ile endüstri bitkileri, %32,61 ile tahıl yem bitkileri, %30,59 bahçe bitkileri ile birbirine yakındır. I. Grup işletmelerde %55,13 ile en fazla tahıl yem bitkilerinin yetiştirildiği, III. Grup işletmelerde %53,17 ile en fazla endüstri bitkilerinin yetiştirildiği görülmektedir. İşletme gelir grupları arttıkça tahıl yem bitkilerinin ekim alanının azaldığı görülmektedir. Endüstri bitkisi olarak pamuk, tahıl ve yem bitkileri olarak mısır, çavdar, buğday, yonca, yulaf ve tritikale, arpa, bahçe bitkileri olarak zeytin, kestane, incir, karpuz, mandalina, üzüm, kiraz, çam fıstığı ve ceviz yetiştiriciliği yapılan ürünler arasındadır (Tablo 9).

İncelenen işletmelerde toplam işletme arazisinin %36,80'inde pamuk, %24,25'inde zeytin, %9,90'ında mısır, %7,64'ünde arpa, %7,31'inde yonca, %5,47'sinde buğday, %1,72'sinde kestane, %1,59'unda yulaf,

%1,43'ünde çam fıstığı, %0,92'sinde mandalina, %0,74'ünde karpuz, %0,72'sinde kiraz, %0,38'sinde çavdar, %0,37'sinde incir, %0,32'sinde tritikale, %0,21'inde üzüm ve ceviz yetiştirilmektedir.

5.3 İncelenen İşletmelerin Beşeri Sermaye Durumu

Araştırma kapsamında beşeri sermaye işletmecinin eğitim durumu, hane halkı nüfusu, üreticinin tarımsal deneyimi ve göç eğilimi olarak ele alınmıştır.

Ele alınan işletmelerde işletme başına toplam nüfus 4,24 ile 4,59 arasında değişmektedir. İşletmeler ortalaması nüfus miktarı 4,39 olarak hesaplanmıştır. Genel olarak işletme nüfusunun %47,15'i kadın, %52,85'i erkek nüfusundan oluşmaktadır. Genel olarak incelendiğinde işletmeden elde edilen gelir arttığında işletmelerdeki ortalama nüfus da artmaktadır. Ayrıca sadece birinci grup

işletmelerde kadın nüfus oranı fazla iken, ikinci ve üçüncü grup işletmelerde erkek nüfusu fazladır (Tablo 10).

Genel olarak nüfusun %59,23'ünü aktif nüfus denilen 15-49 yaş grubu oluşturmaktadır. Bunu %27,33 ile 50 ve daha büyük yaş grubu,

%7,06 ile 7-14 yaş grubu, %6,38 ile 0-6 yaş grubu izlemektedir.

İncelenen işletmelerde nüfusun %57,29'u ilkokul, %19,89'u lise, %14,06'sı üniversite, %8,75'i ortaokul mezunudur (Tablo 11).

Tablo 10: İşletmelerde Ortalama Nüfus ve Cinsiyete Göre Dağılım

	I.Grup (n=32)		II.Grup (n=32)		III.Grup (n=32)		Genel (n=96)	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Erkek	2,06	48,58	2,40	55,30	2,50	54,47	2,32	52,85
Kadın	2,18	51,42	1,94	44,70	2,09	45,53	2,07	47,15
Toplam	4,24	100	4,34	100	4,59	100	4,39	100

Tablo 11. İşletmelerde Yedi ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfusun Eğitim Düzeyi

	I.Grup (n=32)		II.Grup (n=32)		III.Grup (n=32)		Genel (n=96)	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
İlkokul	65	51,59	78	59,09	73	61,34	216	57,29
Ortaokul	10	7,94	13	9,85	10	8,40	33	8,75
Lise	25	19,84	29	21,97	21	17,65	75	19,89
Üniversite	26	20,63	12	9,09	15	12,61	53	14,06
Toplam	126	100	132	100	119	100	377	100

5.4 İncelenen İşletmelerin Sosyal Sermaye Durumu

Alan çalışması yürütülen kırsal yerleşmelerde sosyal sermayenin yapısı değerlendirilmiştir. Onyx ve Bullen (2000) 'in sosyal sermaye düzeyini ölçmeye yönelik hazırladıkları 35 maddelik likert soru kırsal kesimin yapısına yönelik yeniden düzenlenip üreticilere sorulmuştur. Tablo 12'te ele alınan işletmelerin sosyal sermaye durumu gelir gruplarına göre gösterilmektedir.

5.5 Sosyal Sermayenin Öğeleri

Sosyal Sermayenin ölçümünde kullanılan ölçek kapsamında Onyx ve Bullen (2000)'nin belirlemiş oldukları sosyal sermaye faktörleri; yerel komiteye katılım, sosyal temsilcilik, güven ve güvenlik duyguları, komşuluk ilişkileri, aile ve arkadaşlık ilişkileri, başkılığa toleranslı olma, yaşamın değeri ve iş ilişkileridir. Bu çalışma kapsamında yapılan faktör analizi sonucunda ortaya çıkan faktör

yüklerine ilişkin bilgiler Tablo 13'te verilmiştir.

Onyx ve Bullen (2000)'nin belirlemiş oldukları faktörler, alan araştırması yapılan kesimin özelliklerine uyarlanması bakımından bazı faktörler değiştirilerek sekiz faktör şeklinde toplanmıştır (Tablo 14). Bu faktörler:

- Yerel topluluğa katılım
- Yardımlaşma ve işbirliği
- İş bağlantıları
- Komşuluk ilişkileri
- Çeşitlilik ve tolerans
- Sosyal çevre
- Sosyal pro-aktivite
- Güven duygusudur.

%15,91 ile yerel topluluğa katılım faktörü en önemli faktör olup üreticilerin herhangi bir etkinliğe katılmasını ve köy için bir girişimde bulunup bulunmadığını inceler. Yardımlaşma ve işbirliği faktörü ise %10,65 ile açıklanmıştır. Yardımseverlik ve sosyallik

düzeyini inceler. %8,23 olan iş bağlantıları faktörü birlikte çalışılan insanların aynı zamanda arkadaşlık ilişkisi olup olmadığına bakar. Komşuluk ilişkilerini inceleyen faktör %6,93'tür. Kalan faktörler ise sırasıyla % 5,90,% 5,21,% 4,90, %4,78 değerlerini alan

çeşitlilik ve tolerans, sosyal çevre, sosyal proaktivite ve güven duygusudur. Çizelgede yer alan 100 üzerinden açıklama yüzdesi ise toplam varyansın 62,552 yerine 100 olduğunu varsayıp her bir faktöre ait varyansın açıklama oranını göstermektedir.

Tablo 12. İşletmelerin Sosyal Sermaye Durumu

İfadeler	I.Grup (n=32)	II.Grup (n=32)	III.Grup (n=32)	Genel (n=96)
1. İmece usulü yapılan işlere yardım ederim.	3,28 (0,92)	3,34 (0,97)	3,59 (0,95)	3,41 (0,95)
2. Geçen 6 ay içerisinde bir toplumsal etkinliğine katıldım. (konser, gösteri..)	2,06 (0,76)	2,25 (0,92)	2,91 (1,15)	2,41 (1,01)
3. Yerel bir kuruluşun aktif bir üyesiyim. (Kooperatif, birlik, STK, cami, okul derneği..)	3,69 (1,00)	3,38 (1,13)	4,66 (7,27)	3,91 (4,28)
4. Yerel bir kuruluşta aktif olarak çalışıyorum.	2,22 (0,94)	2,09 (0,82)	2,34 (0,94)	2,22 (0,90)
5. Yerel bir kuruluşun yönetim veya organizasyon komitesinde bulundum.	2,28 (0,99)	2,22 (0,94)	2,34 (0,94)	2,28 (0,95)
6. Geçtiğimiz 3 yıl içinde yerleşmemizle ilgili bir sorunu çözmek için bütün köylüler toplanıp bir şey yaptık.	2,03 (0,65)	2,25 (0,80)	2,44 (0,95)	2,40 (0,82)
7. Son 3 yılda üretimimi veya köyümüzü ilgilendiren bir toplantıya katıldım.	2,53 (1,02)	2,47 (0,92)	3,31 (1,06)	2,77 (1,06)
8. Köyümüz için yeni bir hizmet sunulması üzerine yapılan bir projenin parçası oldum.	2,47 (0,98)	2,50 (0,88)	2,88 (1,07)	2,62 (0,99)
9. Çevremde gördüğüm çöp veya dağınıklığı ortadan kaldırıyorum.	3,84 (0,51)	4,03 (0,54)	3,94 (0,62)	3,94 (0,56)
10. Akrabalarımızı ziyaret etmek amacıyla başka bir köye ya da şehre gideriz.	3,94 (0,84)	4,19 (0,40)	4,19 (0,64)	4,10 (0,66)
11. Hayatla ilgili bir kararı vermek için bilgi edinmeye ihtiyacım olursa, bu bilgiyi nereden bulacağımı biliyorum.	3,72 (0,89)	3,63 (0,83)	3,78 (0,75)	3,71 (0,82)
12. Herkesin kabul ettikleri ile aynı fikirde değilsem, konuşmakta özgür hissedirim.	3,94 (0,44)	3,84 (0,77)	3,91 (0,73)	3,90 (0,66)
13. Eğer komşularımızla anlaşmazlık yaşarsam, uzlaşmacı olurum.	4,00 (0,51)	3,91 (0,59)	3,94 (0,50)	3,95 (0,53)
14. Bir arkadaşımı çalışırken gördüğümde yardıma gidiyorum.	3,88 (0,42)	4,19 (0,59)	3,81 (0,90)	3,96 (0,68)
15. Son zamanlarda diğer bir çiftçiye yardım ettim.	3,56 (1,01)	3,72 (0,81)	3,75 (0,95)	3,67 (0,92)
16. Hava karardıktan sonra dışarıda yürürken kendimi güvende hissedirim.	3,81 (0,69)	3,84 (0,57)	4,00 (0,67)	3,89 (0,65)
17. Çoğu kişinin güvenilir olabileceğini düşünüyorum.	3,03 (1,03)	2,63 (1,01)	2,63 (1,24)	2,76 (1,10)
18. Dışarıda zor durumda kalmış birini evime alırım.	3,31 (0,82)	3,50 (0,84)	3,53 (0,98)	3,45 (0,88)
19. Yaşadığımız köy güvenli bir yer olması açısından bir üne sahiptir.	3,75 (0,57)	3,66 (0,55)	3,72 (0,73)	3,71 (0,61)
20. İçinde bulunduğum toplumu ailem gibi güvenli hissedirim.	3,56 (0,80)	3,56 (0,88)	3,66 (0,87)	3,60 (0,84)
21. İhtiyacım olduğunda komşularım bana yardım eder.	4,09 (0,30)	4,00 (0,44)	4,06 (0,50)	4,05 (0,42)
22. Eğer bir çocuğa bakıyor olsam ve dışarı çıkmam gerekse komşularımdan yardım isteyebilirim.	3,91 (0,73)	4,03 (0,31)	4,13 (0,34)	4,02 (0,50)
23. Geçen hafta bir komşumu ziyaret ettim.	3,53 (1,14)	3,22 (1,18)	3,50 (1,19)	3,41 (1,17)
24. Köy merkezinde alışveriş yaparken arkadaşlarıma ve tanıdıklarıma karışmak olasıdır.	3,56 (0,95)	3,81 (0,86)	3,94 (0,56)	3,77 (0,81)
25. Son 6 ayda, hasta bir komşum için bir iyilik yaptım.	3,22 (1,01)	3,41 (1,13)	3,56 (1,01)	3,40 (1,05)
26. Geçen hafta arkadaşlarımla telefon görüşmesi yaptım.	2,34 (1,15)	3,13 (1,36)	3,44 (1,52)	2,97 (1,41)
27. Dün dışarıda gördüğüm insanlarla konuştum.	2,72 (1,17)	2,94 (1,41)	3,16 (1,37)	2,94 (1,32)
28. Boş zamanlarımda ev dışında olan diğer insanlarla öğle yemeği/ akşam yemeği yerim.	3,44 (0,80)	3,44 (0,91)	3,66 (0,94)	3,51 (0,89)
29. Değişik kültürdeki insanlarla yaşamaktan memnunum.	3,69 (0,90)	3,63 (0,79)	3,72 (0,92)	3,68 (0,86)
30. Farklı yaşam tarzlarına sahip insanlar arasında yaşamaktan hoşlanıyorum.	3,31 (0,90)	3,53 (0,72)	3,34 (1,07)	3,40 (0,90)
31. Toplum tarafından değerli hissediyorum.	3,59 (0,71)	3,66 (0,65)	3,78 (0,61)	3,68 (0,66)
32. Eğer yarın ölecek olsaydım, hayatımın anlamı ile tatmin olurum.	3,44 (0,80)	3,41 (0,95)	3,00 (1,14)	3,28 (0,98)
33. Kendimi bu köyün bir parçası hissediyorum	4,25 (0,62)	4,22 (0,61)	4,25 (0,51)	4,24 (0,58)
34. Birlikte iş yaptığım insanlar aynı zamanda arkadaşlarımdır.	4,06 (0,35)	4,16 (0,37)	4,06 (0,44)	4,09 (0,39)
35. Birlikte iş yaptığınız insanlarla birlikte kendimi takımın bir parçası hissediyorum.	4,13 (0,34)	4,16 (0,37)	4,09 (0,30)	4,13 (0,33)

(Parantez içindeki rakamlar standart sapma değerini vermektedir.)

Tablo 13. Sosyal Sermaye İfadeleri ve Faktör Yükleri

İfadeler	Faktörler							
	Yerel Topluluğa Katılım	Yardımlaşma ve İşbirliği	İş Bağlantıları	Komşuluk İlişkileri	Çeşitlilik ve Tolerans	Sosyal Çevre	Sosyal Pro-aktivite	Güven Duygusu
1. Geçen altı ay içerisinde bir toplumsal etkinliğine katıldım.	,580	,115	,139	,207	-,273	,294	,014	-,012
2. Geçtiğimiz 3 yıl içinde yerleşmemizle ilgili bir sorunu çözmek için bütün köylüler toplanıp bir şey yaptık.	,709	-,021	-,071	-,088	,159	-,146	,181	,055
3. Son 3 yılda üretimimi veya köyümüzü ilgilendiren bir toplantıya katıldım.	,786	,038	,045	,045	-,090	,094	,149	,024
4. Köyümüz için yeni bir hizmet sunulması üzerine yapılan bir projenin parçası oldum.	,791	,047	-,026	,036	-,010	-,061	-,111	,039
5. Son zamanlarda diğer bir çiftçiye yardım ettim.	-,020	,505	,215	,091	-,057	,195	,366	,090
6. Hava karardıktan sonra dışarıda yürürken kendimi güvende hissedirim.	,157	,419	,106	,082	,324	,299	-,196	,286
7. Eğer bir çocuğa bakıyor olsam ve dışarı çıkmam gerekse komşularımdan yardım isteyebilirim.	-,070	,653	,347	,018	-,175	-,331	,110	-,053
8. Dün dışarıda gördüğüm insanlarla konuştum.	,207	,479	-,202	,028	,299	,126	-,087	,182
9. Toplum tarafından değerli hissediyorum.	,066	,777	,069	,162	,195	-,210	-,087	,070
10. İhtiyacım olduğunda komşularım bana yardım eder.	,063	,267	,439	,157	,064	,087	,013	,342
11. Birlikte iş yaptığım insanlar aynı zamanda arkadaşlarımdır.	,066	,080	,871	,001	,111	-,103	-,056	,021
12. Birlikte iş yaptığımız insanlarla birlikte kendimi takımın bir parçası hissediyorum.	-,062	,048	,893	,001	,128	,044	-,151	,034
13. Geçen hafta bir komşumu ziyaret ettim.	-,026	,473	,019	,563	,026	,135	,102	-,075
14. Köy merkezinde alışveriş yaparken arkadaşlarıma ve tanıdıklarıma karışmak olasıdır.	,271	-,042	-,116	,611	-,012	-,519	,010	,025
15. Son 6 ayda, hasta bir komşum için bir iyilik yaptım.	,172	,255	,041	,683	-,064	,117	-,001	-,065
16. Boş zamanlarımda ev dışında olan diğer insanlarla öğle yemeği/ akşam yemeği yerim.	-,148	-,057	,084	,737	,165	-,163	-,167	,276
17. Eğer komşularımızla anlaşmazlık yaşarsam, uzlaşmacı olurum.	,094	,102	,022	-,272	,689	,056	-,080	-,151
18. Değişik kültürdeki insanlarla yaşamaktan memnunum.	-,152	,139	,250	,289	,724	,113	,201	,069
19. Farklı yaşam tarzlarına sahip insanlar arasında yaşamaktan hoşlanıyorum.	-,263	-,044	,252	,335	,588	,112	,162	,156
20. Hayatla ilgili bir kararı vermek için bilgi edinmeye ihtiyacım olursa, bu bilgiyi nereden bulacağımı biliyorum.	,154	,110	,067	,086	,223	,672	,305	,122
21. Dışarıda zor durumda kalmış birini evime alırım.	,059	,194	,123	,071	-,046	-,640	,164	,117
22. Yerel bir kuruluşun yönetim veya organizasyon komitesinde bulundum	,076	-,107	-,136	-,007	-,049	-,005	,606	,043
23. Herkesin kabul ettikleri ile aynı fikirde değilsem, konuşmakta özgür hissedirim.	,073	,137	-,036	-,054	,154	-,018	,770	-,064
24. Yaşadığımız köy güvenli bir yer olması açısından bir üne sahiptir.	-,022	-,022	-,008	-,027	,063	-,188	-,078	,820
25. İçinde bulunduğum toplumu ailem gibi güvenli hissedirim.	,148	,207	,150	,112	-,126	,227	,161	,611

Tablo 14. Faktörler ve Açıklanan Varyans

Faktör	İfade Sayısı	İfadeler	Açıklama Oranı	100 Üzerinden Açıklama Yüzdesi
Yerel topluluğa katılım	4	1,2,3,4	15,910	25,43
Yardımlaşma ve işbirliği	5	5,6,7,8,9	10,657	17,04
İş bağlantıları	3	10,11,12	8,237	13,17
Komşuluk ilişkileri	4	13,14,15,16	6,936	11,09
Çeşitlilik ve tolerans	3	17,18,19	5,908	9,44
Sosyal Çevre	2	20,21	5,217	8,34
Sosyal pro-aktivite	2	22,23	4,907	7,84
Güven duygusu	2	24,25	4,780	7,64
Toplam	25		62,552	100,00

Analiz sonucunda elde edilen ve özdeğerleri birden büyük sekiz temel bileşen varyans açıklama oranlarına göre ağırlık toplamı yüz olacak şekilde ağırlıklandırılmıştır. Buna göre

üreticilerin sosyal sermaye düzeyinin belirlenip gruplandırması yapılması için hazırlanan ağırlandırma yöntemi bu şekildedir:

$$\frac{((Q1(Y1) + Q2(Y2) + Q3(Y3) + Q4(Y4) + Q5(Y5) + Q6(Y6) + Q7(Y7) + Q8(Y8)))/100}{((25,43(2,50) + 17,04(3,63) + 13,17(4,09) + 11,09(3,52) + 9,44(3,67) + 8,34(3,57) + 7,84(3,08) + 7,64(3,65)) / 100} = 3.35$$

Yer alan ifadelerden:

Q1=Yerel topluluğa katılımın yüz üzerinden açıklama yüzdesi,

Q2= Yardımlaşma ve işbirliğinin yüz üzerinden açıklama yüzdesi,

Q3=İş bağlantılarının yüz üzerinden açıklama yüzdesi,

Q4= Komşuluk ilişkilerinin yüz üzerinden açıklama yüzdesi,

Q5=Çeşitlilik ve toleransın yüz üzerinden açıklama yüzdesi,

Q6=Sosyal çevrenin yüz üzerinden açıklama yüzdesi,

Q7= Sosyal pro-aktivite yüz üzerinden açıklama yüzdesi,

Q8=Güven duygusunun yüz üzerinden açıklama yüzdesi.

Y1,2,3,4,5,6,7,8= 5 üzerinden verilen Likert ifadelerine yanıtlardır.

Tablo 15. Bazı Sosyo-Ekonomik Göstergelerle Sosyal Sermaye

	Düşük Sosyal Sermaye (n=32)	Orta Sosyal Sermaye (n=32)	Yüksek Sosyal Sermaye (n=32)	F	p
Yaş (yıl)	48,3 (9,8)	48,5 (11,0)	49,4 (13,4)	1,105	0,335
Deneyim (yıl)	24,9 (10,4)	23,2 (12,1)	25,6 (13,0)	2,826*	0,043*

*:p<0,05 düzeyinde anlamlıdır. (Parantez içerisindeki rakamlar standart sapmadır.)

Yapılan ağırlıklandırma yöntemine göre sosyal sermaye genel değeri 5 üzerinden 3.35 bulunmuştur. Faktör değişkenlerinin ortalama değerleri alınarak hesaplanmıştır. Buradaki asıl amaç sosyal sermaye düzeyini düşük, orta ve yüksek olarak gruplandırıp bağımsız değişkenlerle ilişkisini saptamaktır. Buna göre 0-3,17 arası puan alanlar düşük,

3,18-3,44 puan alanlar orta ve 3,45'ten yüksek puan alanlar yüksek sosyal sermayeye sahip üreticilerdir.

5.6 Hipotezlerin Test Edilmesi

Demografik değişkenlerin düşük, orta, yüksek olarak ağırlıklandırılan sosyal sermaye düzeyi ile ilişkisinde gruplararası farklılığın test

edilmesinde Anova analizi kullanılmıştır. Bu kapsamda elde edilen bulgular Tablo 15'te verilmiştir.

Hipotez 1:

Yaş yapısının sosyal sermaye ile ilişkisini belirlemek amacıyla ortaya çıkan yaş dağılımı, 35 yaş altı, 36-45 yaş ve 46 yaş üzeri olmak üzere 3 kategoride tanımlanmıştır. 0,05 güvende p değeri 0,05'in üzerinde olduğu için 35 yaşın altındaki genç üreticiler, orta yaşlı üreticiler ve 46 yaşın üzerindeki üreticiler arasında sosyal sermaye düzeyinde anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. "Sosyal sermayenin durumu açısından yaşı genç, orta ve yüksek üreticiler arasında farklılık yoktur" hipotezi kabul edilmiştir.

Hipotez 2:

Tarımsal üretim deneyiminin sosyal sermaye durumuyla ilişkisinin belirlenmesi amacıyla

deneyimi 17 yıldan az olanlar, 18-24 yıl arası olanlar, 25-33 yıl arası olanlar ve 34 yıldan fazla olanlar olarak 4 gruba ayrılmıştır. 0,05 güven düzeyinde $p < 0,05$ olduğu için deneyimi az, orta, ortanın üstü ve fazla olanlar arasında sosyal sermaye düzeyleri açısından anlamlı bir farklılık vardır.

"Sosyal sermayenin durumu açısından tarımsal deneyimi az, orta, orta üstü, yüksek üreticiler arasında farklılık yoktur" hipotezi reddedilmiştir.

Eğitim, ikamet edilen ilçe, hane nüfusu gibi bağımsız değişkenlerle faktör analizi yapılan ve düşük, orta, yüksek olarak ağırlıklandırılan sosyal sermaye düzeyi ile ilişkisini belirlemek için ki kare analizi yapılmıştır.

Tablo 16. Eğitim Düzeyi ve İlçeler

	Düşük Sosyal Sermaye (n=32)	Orta Sosyal Sermaye (n=32)	Yüksek Sosyal Sermaye (n=32)	X2
EĞİTİM DÜZEYİ				
İlkokul-ortaokul	29 (90,6)	19 (59,4)	24 (75,0)	0,016*
Lise- üniversite	3 (9,4)	13 (40,6)	8 (25,8)	
İLÇELER				
Çine	12 (37,5)	10 (31,3)	10 (31,3)	0,263
Nazilli	13 (40,6)	12 (37,5)	7 (21,9)	
Söke	7 (21,9)	10 (31,3)	15 (46,9)	
HANE NÜFUSU				
Çekirdek Aile	18 (56,3)	17 (53,1)	24 (75,0)	0,151
Kalabalık Aile	14 (43,8)	15 (46,9)	8 (25,0)	
HAYVANCILIK DURUMU				
Hayvancılık Yapan	19 (59,4)	20 (62,5)	18 (56,3)	0,878
Hayvancılık Yapmayan	13 (40,6)	12 (37,5)	14 (43,8)	

*: $p < 0,05$ düzeyinde anlamlıdır. (Parantez içerisindeki rakamlar yüzdelerdir.)

Hipotez 3:

Eğitim durumu ile sosyal sermaye durumu arasındaki ilişkinin belirlenmesi için eğitim durumu ilköğretim, ortaokul ve lise, üniversite olmak üzere 2 kategoride incelenmiştir. 0,05 güven düzeyinde $p < 0,05$ olduğu için eğitim durumunun sosyal sermaye seviyesi üzerinde etkisi vardır denilebilir. "Eğitim durumunun sosyal sermaye düzeyine etkisi yoktur" hipotezi reddedilmiştir.

Hipotez 4:

Çine, Nazilli, Söke ilçelerinde yaşayan üreticilerin sosyal sermaye durumunun farklılık gösterip göstermediğine bakılmıştır. 0,05 güven düzeyinde $p > 0,05$ olduğu için üreticilerin ikamet ettiği ilçelere göre sosyal sermaye durumu arasında farklılık yoktur. "Üreticilerin ikamet ettiği ilçeler sosyal sermaye düzeylerini etkilemez" hipotezi kabul edilmiştir.

Hipotez 5:

Hane halkı nüfusu ile sosyal sermaye durumu arasındaki ilişkiye bakılmak istenmiştir. Hane halkı nüfusu 2, 3, 4 olanlar çekirdek aile 5, 6 ve 7 olanlar kalabalık aile kabul edilmiştir. 0,05 güven düzeyinde $p > 0,05$ olduğu için hane nüfus sayısı sosyal sermaye düzeyini etkilemez denilebilir. "Hane halkının çekirdek aile ya da kalabalık aile olması sosyal sermaye düzeyini etkilemez" hipotezi kabul edilmiştir.

Hipotez 6:

Hayvancılık yapanlar ve yapmayanların sosyal sermaye düzeyine etki edip etmediğine bakılmak istenmiştir. 0,05 güven düzeyinde $p > 0,05$ olduğu için hayvancılık yapanlar ve yapmayanlar sosyal sermaye düzeyini etkilemez. "Hayvancılık yapmak veya yapmamak sosyal sermaye düzeyini etkilemez" hipotezi kabul edilmiştir.

Göç eğilimini belirlemek için üreticilere beş adet likert cevaplı ifade yöneltilmiştir. Oluşturulan göç endeksi şöyledir:

$$GE = ((G1 (10) + G2 (10) + G3(35) + G4 (10) + G5 (35))$$

G1: Geçmişte hayatımın herhangi bir döneminde kente göç etmeyi düşündüğüm oldu.

G2: Şu anda veya gelecekte kente göç etmeyi düşünüyorum.

G3: Kente göç etme isteğimin önünde engellerin olduğunu düşünüyorum ve bu engellerin kalkması durumunda göç etmeyi düşünürüm.

G4: Köyde ve kentte aynı ya da birbirine yakın olanaklar olsa, kentte yaşamak isterim.

G5: Çocuklarımın kentte yaşamasını isterim.

Bu ifadelerle verilen cevaplarla sosyal sermaye ilişkisinin belirlenmesi için göç endeksi oluşturulmuştur. Oluşturulan endekste en düşük puanı alan üretici 0 puan, en yüksek puan ise 100'dür. Üreticilerin aldıkları puanlara göre göç eğilimi olmayanlar, göç eğilimi az olanlar ve göç eğilimi güçlü olanlar olmak üzere üç gruba ayrıldı. Endeks genel puan ortalaması ise 34,06'dır.

Tablo 17. Göç Endeksi ve Sosyal Sermaye İlişkisi

	Düşük Sosyal Sermaye (n=32)	Orta Sosyal Sermaye (n=32)	Yüksek Sosyal Sermaye (n=32)	X ²
Göç Eğilimi Olmayanlar	9 (28,1)	13 (40,6)	10 (31,3)	0,859
Göç Eğilimi Az Olanlar	12 (37,5)	9 (28,1)	11 (34,4)	
Göç Eğilimi Güçlü Olanlar	11 (34,4)	10 (31,3)	11 (34,4)	

(Parantez içerisindeki rakamlar yüzdelerdir.)

Hipotez 7:

Üreticilerin göç eğilimleri ile sosyal sermaye ilişkisine bakılmak için göç eğilimi üç gruba

ayrılmıştır. 0,05 güven düzeyinde $p > 0,05$ olduğu için üreticilerin göç eğilimlerinin

sosyal sermaye üzerinde etkisi yoktur denilebilir.

“Üreticilerin göç eğilimleri sosyal sermaye düzeylerini etkilemez” hipotezi kabul edilmiştir.

6. SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu araştırmada Aydın İli kırsalında beşeri ve sosyal sermaye düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmada, işletmelerin sosyal sermaye durumlarını tespit etmek amacıyla yönlendirilmiş olan ifadelerle verilen yanıtlar içerisinde ortalamalar bakımından konser, gösteri gibi toplumsal etkinliklere katılmak (2,41), yerel bir kuruluşta aktif olarak çalışmak (2,22), yönetim veya organizasyon komitesinde bulunmak (2,28), köylülerle yerleşmeyi ilgilendiren bir sorun hakkında toplantı yapmak (2,40), üretimi veya köyü ilgilendiren bir toplantıya katılmak (2,77), yeni bir hizmet projesinin parçası olmak (2,62) gibi sosyal faaliyetler diğer ifadelerle kıyasla daha düşük ortalamalar göstermiştir. Ayrıca çoğu kişinin güvenilir olduğuna dair ifadenin (2,76) ortalamasının yine daha düşük olduğu görülmektedir. Diğer yandan, akraba ziyaretlerinde bulunmak (4,10), ihtiyaç halinde komşular yardım etmesi (4,05), kendini köyün bir parçası olarak hissetmek (4,24), birlikte iş yaptığı kişileri arkadaş olarak görmek (4,09) ve takımın bir parçası gibi hissetmek (4,13) ifadeleri yüksek ortalamayla sonuçlanmıştır. Buradan örneklem dahilinde yapılabilecek çıkarımı, aidiyet, yakınlık, işbirliği duygusunun daha fazla hissedildiği, fakat güven konusunda ve yerel topluluklara, sosyal birlikteliklere aktif katılım ve icraatlar içerisinde rol almanın düşük gerçekleştiği şeklinde ifade etmek mümkündür. Fakat genel olarak ifade ortalamalarının orta düzeyde veya azınlıkla yüksek olması sosyal sermaye açısından bölgenin gelişime açık olduğunu ortaya koymaktadır. Yapılan ağırlıklandırma yöntemine göre sosyal sermaye genel değeri 5 üzerinden 3,35 olarak bulunmuştur.

Araştırma kapsamında oluşturulan hipotezlerden; “Sosyal sermayenin durumu açısından yaş genç, orta ve yüksek üreticiler arasında farklılık yoktur” hipotezi kabul edilmiştir. “Sosyal sermayenin durumu açısından tarımsal deneyimi az, orta, orta üstü, yüksek üreticiler arasında farklılık yoktur” hipotezi reddedilmiştir. “Eğitim durumunun sosyal sermaye düzeyine etkisi yoktur” hipotezi reddedilmiştir. “Üreticilerin ikamet ettiği ilçeler sosyal sermaye düzeylerini etkilemez” hipotezi kabul edilmiştir. “Hane halkının çekirdek aile ya da kalabalık aile olması sosyal sermaye düzeyini etkilemez” hipotezi kabul edilmiştir. “Hayvancılık yapmak veya yapmamak sosyal sermaye düzeyini etkilemez” hipotezi kabul edilmiştir. “Üreticilerin göç eğilimleri sosyal sermaye düzeylerini etkilemez” hipotezi kabul edilmiştir.

Literatürde genellikle yaş ile sosyal sermaye düzeyi ya da faktörleri arasında anlamlı bir ilişki bulunamazken, eğitim ve gelir ile sosyal sermaye arasında anlamlı ilişkiler saptanmıştır. İnal Çekiç (2009) çalışmasında güven ve köy içi ilişkiler, köy dışı ve kurumsal ilişkiler, girişim ve katılım, bilgi edinme, çeşitliliğe açıklık, tolerans ve bölüşüm olmak üzere altı faktör saptamıştır. Analiz sonucuna göre yaş ve işletme büyüklüğü ile sosyal sermaye faktörleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Eğitim seviyesi ile sosyal sermaye faktörlerinden (girişim ve tolerans) ikisinde anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Salkım (2014) saptadığı dört sosyal sermaye faktörü ile bağımsız değişkenler arasında varyans analizi yapmıştır. Analiz sonucuna göre hane nüfusu ve yaş ile sosyal sermaye unsurları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Hane bireylerinin yıllık tarımsal gelirleri açısından sosyal sermayenin komşuluk ilişkileri unsurunda yılda 10 bin-20 bin TL kazanlarla hiçbir tarımsal geliri olmayan insanlar arasında farklılıklar çıktığı belirtmiştir.

Portes (1988), ekonomik sermayenin bireylerin banka hesaplarında olduğunu, beşeri sermayenin insanların beyinlerinde olduğunu, sosyal sermayenin ise insanların ilişkilerinde hayat bulduğunu ifade etmektedir. Günümüz politikalarında sermayenin yeni tanımıyla birlikte sermayenin sosyal yanının gelişmesinin kalkınmayı daha etkin ve verimli kılacağı düşünülmektedir.

Eğitim, sağlık gibi beşeri sermaye unsurları iktisadi kalkınmada önemli güç olup kırsal kalkınma açısından da çok önemlidir. Beşeri sermayeye yapılan yatırımların uzun dönemde fiziksel sermayeye yapılan yatırımlardan daha hızlı geri dönüş alındığı yapılan çalışmalarda belirtilmiştir. Ancak yeterli fiziksel sermaye birikimine sahip olmadan beşeri sermaye birikimi de mümkün değildir.

Beşeri sermaye düzeyini ölçmeye yönelik çeşitli endeksler kullanılmaktadır. Bunlar arasında en yaygın olarak kullanılan endeks, Birleşmiş Milletler tarafından her yıl yayınlanan beşeri kalkınma endeksidir. Beşeri kalkınma endeksi insani kalkınmanın özet bir ölçümünü sunmakta ve ülkeleri kendi içinde ve başka ülkelerle karşılaştırma imkânı sağlamaktadır. Bu endeks eğitim durumu, yaşam beklentisi ve kişi başına düşen gelir gibi göstergeler kullanılarak hesaplanmaktadır. Türkiye'nin beşeri kalkınma endeksi yıllara göre ve ülkelerarası karşılaştırılması gösterilmiştir. Türkiye'nin 2017 yılındaki BKE değeri 0,791 olmuştur. Bu değerle Türkiye 189 ülke ve toprak arasında 64. olmuştur. Türkiye'nin beşeri kalkınma endeks değeri 1990 yılından beri olumlu gelişme kaydetmesine rağmen hala yeterli seviyede değildir. 1990 yılından beri yayınlanan raporlara göre, Türkiye açısından beşeri

kalkınma endeks değerinin yükselmesini sağlayacak en önemli göstergenin eğitim olduğu sonucuna varılmıştır.

Sosyal sermayenin ölçülmesine yönelik yapılan Dünya Değerler Anketi (World Values Survey) birçok ülkeyi kapsayan 4-5 yıllık periyodlarla yapılan bir çalışmadır. 2010-2014 döneminde araştırmaya katılan ülkelerin güven ortalaması %30,45 iken Türkiye'nin sahip olduğu %11,6'lık güven düzeyi düşüktür. Türkiye araştırmaya katılan 60 ülke arasında 45. Sırada yer almaktadır.

Sosyal sermayenin ölçümüne yönelik yapılan çalışmalara bakıldığında Türkiye'nin yetersiz seviyede olduğu görülmektedir. Bunun nedeni olarak siyasi ve ekonomik güvensizliğin insanların birbirine ve topluma karşı olan güvenlerini zedelemektedir. Sosyal sermayenin toplumsal refahı artıracığı göz önünde bulundurularak artırılması ile ekonomik performansı da olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir. Sosyal sermayesi yüksek toplumlar; daha güvenli, daha temiz, daha sağlıklı, daha kültürlüdür. Maliyetler en aza inerek daha konforlu bir sosyolojik süreç yaşanabilir ve kaynaklar daha etkin kullanılabilir. Sosyal sermayesi düşük toplumların ise etnik, dini ve mezhep temelli iç çatışmalar yaşaması ve kaynaklarını boşa kullanması görülebilir. Sosyal sermaye bilgiye ulaşma maliyetini azaltarak beşeri sermayeye ulaşımı kolaylaştırmaktadır.

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın hazırlanmasına ZRF-18-017 No'lu projeye finansal destek sağlayarak katkıda bulunan Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu'na teşekkür ederiz.

REFERANSLAR

- Aktan, C. C., ve Çoban, H. (2008). Ekonomik Refaha Ulaşmanın Ötesinde Sağlıklı ve Güçlü Bir Toplum Oluşturmanın Altyapısı: Sosyal Sermaye. Pazarlama ve İletişim Kültürü Dergisi, 7(26), 1-13
- Altay, A. (2005). Türkiye’de Beşeri Sermayenin Karşılaştırılmalı Analizi. İzmir: TÜGİAD Yayınları.
- Ardahan, F. (2000). Sosyal Sermaye Ölçeği Geçerlilik, Güvenirlilik Çalışması. International Journal of Human Sciences. 9(2), 773-789.
- Aslan, S. (2016). Türkiye’de Sosyal Sermaye Bileşenlerinden Güven Hakkında Bir Değerlendirme. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 17(2), 181-204.
- Atik, H. (2006). Beşeri Sermaye, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Axelrod, R. (1984). The Evolution of Cooperation. New York: Basic Books Inc.
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. In J. G. Richardson (ed), Handbook of Theory and Research For The Sociology of Education (241-258), New York: Greenwood Press.
- Coleman, J. S., (1988). Social capital in the creation of the human capital. The American Journal of Sociology. 94, 95-120.
- Çekiç, T., ve Ökten, A. (2009). Sosyal Sermaye Perspektifinden Kırsal Kalkınma Sorunsalına Yeniden Bakış. Megaron (Electronic Journal), 4(3), 203-213.
- Daşdemir, A. M. (2008). AB Üyesi Ülkelerde Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2006). Dokuzuncu Kalkınma Planı. Kırsal Kalkınma Politikaları Özel İhtisas Alt Komisyonu Raporu. Ankara.
- Dünya Bankası (2002). Understanding and Measuring Social Capital: A Multidisciplinary Tool for Practitioners. C. Grootaert ve Thierry van Bastelaer (Eds), Washington D.C.: The World Bank.
- Eser, K., ve Gökmen, Ç. E. (2009). Beşeri Sermayenin Ekonomik Gelişme Üzerindeki Etkileri: Dünya Deneyimi ve Türkiye Üzerinde Gözlemler. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi. 1(2), 41-56.
- Eşki, H. (2009). Sosyal Sermaye Önemi, Üretimi ve Ölçümü Üzerine Bir Alan Araştırması. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Fidrmuc, J., & Gërkhani, K. (2008). Mind the gap! Social capital, East and West. Journal of Comparative Economics, 36(2), 264-286.
- Field, J. (2008). Sosyal Sermaye (B. Bilgen ve B. Şen, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Francois, P. (2003). Social Capital and Economic Development. London: Routledge.
- Fukuyama, F. (1995). Trust: Social Virtues and the Creation of Prosperity. New York: Free Press. Gartner, M. (2003). *Macro Economics*. Essex, England: Prentice Hall-Pearson Education Limited.
- Gerşil, G. S., ve Aracı, M. (2011). Sosyal Sermayenin Güven Unsurunun İşgörenlerin Performansı Üzerine Etkileri. Çalışma ve Toplum, 1, 39-74.
- Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (2015a). Kırsal Kalkınma Eylem Planı 2015-2018. <https://kkp.tarim.gov.tr/KKEP2015-2018.pdf> (Erişim Tarihi: 13.07.2019).
- Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, (2015b). Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2014-2020. [https://kkp.tarim.gov.tr/UKKS%20\(2014-2020\).pdf](https://kkp.tarim.gov.tr/UKKS%20(2014-2020).pdf) (Erişim Tarihi: 14.07.2019).

Gümüş, A. (2006). Kırsal Yapı, Üretim İlişkileri ve Çağdaşlaşma. Ulusal Tarım Kurultayı, 15-17 Kasım 2006, Adana.

Güncör, C., ve Özdemir, M. Ç. (2017). Sosyal Sermaye ve Eğitim İlişkisi. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 15(1), 70-90.

Inglehart, R., C. Haerpfer, A. Moreno, C. Welzel, K. Kizilova, J. Diez-Medrano, M. Lagos, P. Norris, E. Ponarin & B. Puranen et al. (2014). World Values Survey, Madrid: JD Systems Institute. <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWVL.jsp>. (Erişim Tarihi: 19.07.2019)

İnal Çekiç, S. Ç. T. (2009). Kalkınma Açısından Sosyal Sermayenin Öğeleri: Şanlıurfa- Hilvan Örneği. Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Karabaş, S., ve Erenler Tekmen, E. (2019). Tarım Sektöründe Sosyal Sermaye ve Bilişim Teknolojileri Kullanım Düzeyi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12(62), 1394-1411.

Karaçay, H., ve Varol, Ç. (2015). Sosyo-Ekonomik Kalkınmada Fiziki, Beşeri ve Sosyal Sermaye Yatırımları: Vakıflar Genel Müdürlüğü Örneği. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(3), 100-121.

Karakaş, E., ve Köksal, E. (2003). İnsani Kalkınma ve Türkiye. Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı, Atra Matbaacılık, İstanbul.

Karataş, M., ve Çankaya, E. (2010). İktisadi Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayeye İlişkin Bir İnceleme. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(3), 29-55.

Keleş, Ş. (2014). Kırsal Alanda Sosyal Sermayenin Oluşumu Üzerine Bir Araştırma: Erzurum İli Örneği. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Keskin, A. (2011). Ekonomik Kalkınmada Beşeri Sermayenin Rolü ve Türkiye. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 25(3-4), 125-153.

Kuşat, N. (2014). Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma İçin Bir Alternatif Olarak Kırsal Turizm ve Türkiye'de Uygulanabilirliği. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10(2), 65-87.

OECD (2001). The Well-Being of Nations- The Role of Human and Social Capital. Paris: OECD.

Öztornacı, B., ve Şengül, H. (2019). Türkiye'de Çok Boyutlu Kırsal Yoksulluk, Tarım Ekonomisi Dergisi, 25(2), 201-206.

Öztürk, T., ve Mengüloğlu, M. (2008). Sürdürülebilir Kalkınmada Fiziksel Kırsal Alan Planlaması. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 23(3), 209-215.

Portes, A. (1998). Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology. Annual Review of Sociology, 24, 1-24.

Putnam, R. D. (1993). Making Democracy Work: Civic Traditions In Modern Italy. New Jersey: Princeton University Press.

Putnam, R. D. (2000). Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. New York: Simon & Schuster Inc.

Salkım, A. (2014). Türkiye'de Kırsal Kalkınma Uygulamaları ve Sosyal Sermaye Bileşeni Çerçevesinde Manisa Salihli İlçesi Üzerine Yapılan Bir Araştırma. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Svendsen, G. L. H., & Sørensen, J. F. L. (2007). There's more to the picture than meets the eye: measuring tangible and intangible capital in two marginal communities in rural Denmark. Journal of Rural Studies, 23, 453-471.

Şimşek, M., ve Kadılar, C. (2010). Türkiye'de Beşeri Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin

Nedensellik Analizi. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 11(1), 115-140.

Tolunay, A., ve Akyol, A. (2006). Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Tanımlar. Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 2, 116-127.

Tüysüz, N. (2011). Sosyal Sermayenin Ekonomik Gelişme Açısından Önemi ve Sosyal Sermaye Endeksinin Hesaplanması. Uzmanlık Tezi, T.C. Kalkınma Bakanlığı, Ankara.

UNDP (2018). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, İnsani Gelişme Endeksi ve Endikatörleri: 2018 İstatistik Güncellemesi.

http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/_nsani-geli-me-endeksleri-ve-goestergeleri--2018-statistiksel-gue.html (Erişim Tarihi: 10.10.2018).

Villarroya, I. S. (2007). Human capital convergence in Latin America: 1950–2000. *Revista de Historia Económica*, 25, 87-122.

Woolcock, M., & Narayan, D. (2000). Social Capital: Implications for Development Theory, Research and Policy. *The World Bank Research Observer*, 15(2), 225-249.

Yetik, H. (2018). Beşeri Sermaye ve Eğitim. *Arel Ekonomi, Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 37-52.